

כסליו התשס"ח

בס"ד

השראת השכינה בין בית אל ובאר שבע לפרשת ויצא

וכוונת המדרש הזה כי הם סבורים שיעקב בחברון נתברך שהוא ארץ מגורי אביו, ולשם חזר אליו, שנאמר (להלן לה כז) ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק. ואם כן הכתוב שאמר ויצא יעקב מבאר שבע, כי כאשר צוהו אביו ללכת אל לבן הלך שם ליטול רשות, והוא המקום שלן בו וראה מראות אלהים ונתן לו הרשות לצאת, כמו שאמר: ושמתוך בכל אשר תלך והשיבותיך אל האדמה הזאת" ובאופן דומה מפרש החזקוני :

5. החזקוני

"באר שבע – מקום מיוחד לשובעה ... באר שבע מקום קרוב לחברון היה"

כלומר על פי פרשנים אלו יעקב חוזר מחברון לבאר שבע ושם הוא למעשה הוא רואה בחלומו את מראה הסולם שמלאכי אלקים עולים ויורדים בו. אלא שזה לא נראה פשט הכתובים. מכיוון שכפי שנראה בהמשך, יעקב נמצא במקום שנקרא "לוז", והוא קורא לו "בית-אל".

ג. אם יעקב עוד לא הגיע לחרון, אלא נמצא בדרכו לשם, אזי גם הביטוי "וילך חרנה" אינו מתאים לדקדוק העברי, כי הניסוח של המשפט בעברית היה צריך להיות "ויצא יעקב מבאר שבע ללכת לחרון". ואכן רוב המפרשים מפרשים "וילך חרנה" ללכת חרן, לדוגמא רשי מפרש :

6. רש"י

"וילך חרנה – יצא ללכת לחרן"
ורס"ג וראב"ע מפרשים גם הם :

7. רס"ג וראב"ע

"וילך חרנה – ללכת לחרן"
השאלה הזאת מחריפה לאור העובדה שהפסוק הבא אומר "ויפגע במקום", ואם יעקב כבר הלך והגיע לחרן, כיצד יתכן שאח"כ פגע במקום שהוא בארץ ישראל, ולכן מפרש ספורנו :

8. ספורנו

"ויצא יעקב ... וילך חרנה – הלך להגיע לחרן, וטרם הגיעו קראוהו אלה שהזכיר"

השראת השכינה בין בית אל ובאר שבע

כפי שראינו עד עתה, בפרשת חלומו של יעקב, ישנה התייחסות לשני אתרים: באר שבע (שתמהנו בתחילת השיעור על חשיבות האיזכור שלה) ו**בית-אל**,

א כבר הפסוק הראשון בפרשתנו מעורר קושי, שהרי כבר נאמר בסוף הפרשה הקודמת :

1. בראשית כ"ח

ה וישלח יצחק את-יעקב, וילך פדנה ארם--אל-לבן בן-בתואל, הארמי, אחי רבקה, אם יעקב ועשו. (ו) וירא עשו כי בך יצחק את יעקב ושלח אתו פדנה ארם לקחת לו משם אשה בברכו אתו ויצו עליו לאמר לא תקח אשה מבנות כנען :

(ז) וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם

(ח) וירא עשו כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו

(ט) וילך עשו אל ישמעאל ויקח את מחלת בת ישמעאל בן אברהם אחות נביות על נשיו לו לאשה תחילת פרשת ויצא :

(י) ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה :

(יא) ויפגע במקום וילך שם כי בא השמש ויקח מאבני המקום וישם מראשיתו וישכב במקום ההוא : ולכן לכאורה, הפתיחה של פרשת ויצא היא למעשה חזרה על הנאמר בסוף הפרשה הקודמת.

רש"י מתייחס לכך בפתיחת הפרשה שלנו ואומר :

2. רש"י

"ויצא יעקב - על ידי שבשביל שרעות בנות כנען בעיני יצחק אביו הלך עשו אל ישמעאל הפסיק הענין בפרשתו של יעקב וכתוב וירא עשו כי בך וגו' ומשגמר חזר לענין הראשון"

ב. מדוע חשוב לציין שיעקב יוצא מבאר שבע?

כמו שאומר רש"י :

3. רש"י על בראשית כ"ח י'

ויצא יעקב מבאר שבע – לא היה צריך לכתוב אלא: וילך יעקב חרנה, ולמה הזכיר יציאתו?

כמו כן חלק מהמפרשים מבינים שיעקב לא יצא מבאר שבע אלא מחברון.

כמו שלדוגמא אומר הרמב"ן בפרושו את הביטוי "אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים" :

4. רמב"ן על בראשית כ"ח יז'

אמרו שם בבראשית רבה (סח ה) אמר רבי הושעיה, כבר כתיב (לעיל כח ז) וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם, ומה תלמוד לומר ויצא יעקב מבאר שבע, אלא אמר, ובא בשעה שבקש לצאת לחוצה לארץ מהיכן הורשה לו, לא מבאר שבע? אף אני הריני הולך לבאר שבע, אם נותן לי רשות הריני יוצא ואם לאו איני יוצא, לפיכך הוצרך הכתוב לומר ויצא יעקב מבאר שבע:

מה משמעות אותה קריאה? שני פירושים מצינו בזה. אונקלוס תירגם:

12. אונקלוס על י"ב, ח

"וצלי בשמא דה"

וכן רש"י. ראב"ע הביא פירוש זה אולם הוסיף:

13. ראב"ע

"או קריאת בני אדם לעבוד השם".

והרמב"ן החזיק בדרך השנייה (עפ"י מהד' רח"ד שעוועל):

14. הרמב"ן

"והנכון שהיה קורא בקול גדול שם לפני המזבח את

שם ה', מודיע אותו ואת א-להותו לבני אדם"

מסתבר ששני הביאורים עומדים זה בצד זה.

מקום המזבח שימש גם כמקום תפילה לפני ה' וגם כמקום הפצת אמונה ותורה.

ואכן יעודו של בית המקדש לשמש גם כמקום תפילה

ועבודת ה', כפי שביטא שלמה בעת חנוכת בית

המקדש בבקשו מאת ה' :

15. מל"א ח', כט-ל

"להיות עינך פתוחות אל הבית הזה ... לשמוע אל

התפלה אשר יתפלל עבדך אל המקום הזה. ושמעת

את תחינת עבדך ועמך ישראל אשר יתפללו אל

המקום הזה ..."

וישעיהו ניבא (נ"ו, ז): **"כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים"**.

אבל גם כמקום תורה והוראת.

ששם בלשכת הגזית ישבה הסנהדרין והורתה ולימדה, ולעתיד ידעו הכל :

16. ישעיה ב', ג

"כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים"

נמצא את שאמור לשמש בית המקדש לעתיד, כבר

משמשים בתקופת האבות המרחב שבין באר שבע ובית-אל.

כלומר סולם הנמתח בין שמים וארץ אי אפשר היה

לו להיקבע אלמלא מפעלו הגדול של אברהם שהלך

וקרא בשם ה'.

אלא שהוא הלך ממקום למקום, בבית-אל החל ובבאר שבע כילה (כלומר קיבוע זמני),

ואילו חלומו - חזונו של יעקב בא למסד את הדבר

ולהציב הסולם במקום של קבע.

אם מקום רגליו, אם מקום ראשו ואם מקום אמצע

שיפועו, המכוון כנגד ירושלים. **"נמצא סולם שרגליו**

בבאר שבע וראשו בבית אל - מגיע אמצע שיפועו נגד

ירושלים" (וראה עוד בסעיף הבא)

את באר שבע ובית-אל פוגשים אנו בהקשר נוסף.

על שמואל הנביא מספר הכתוב כי לא הסתפק בהנהגת העם ממקום מגוריו ברמה אלא כמו שנאמר

בשמ"א:

17. שמ"א ז', ט"ז

"הלך שנה בשנה וסבב ב' ת - א ל והגלגל והמצפה

ושפט את ישראל את כל המקומות האלה".

ולמקום חזוני העולה מתוך חלומו ודבריו של יעקב; בית המקדש, שהוא בית-אלקים בלשונו של יעקב.

המדרש שמביא רש"י מחבר את באר שבע, בית אל ומקום המקדש ואומר:

9. רש"י כ"ח, יז

"כי אם בית אלהים - אמר רבי אלעזר בשם רבי יוסי בן זמרא: הסולם הזה עומד בבאר שבע, ואמצע שיפועו מגיע כנגד בית המקדש."

שבאר שבע עומד בדרומה של יהודה, וירושלים

בצפונה, בגבול שבין יהודה ובנימין, ובית אל היה

בצפון של נחלת בנימין, בגבול שבין בנימין ובין בני

יוסף.

נמצא סולם שרגליו בבאר שבע וראשו בבית אל - מגיע

אמצע שיפועו נגד ירושלים".

יש להבין מה עניינם של שני אתרים אלו - באר שבע ובית-אל - בדרכו של יעקב לחרן ובהקשר לחלום

ולחזון הסולם ובית המקדש.

ודאי ששני המקומות מסמנים את נקודת המוצא

ומקום ההגעה של יעקב, מבאר שבע יצא וכששקעה

השמש פגע במקום הקרוי בית-אל.

אבל שני המקומות מסמנים גם את דרכו של סבו

אברהם ארץ ישראל.

כשנצטווה אברהם לילך מחרן אל הארץ, קיים הוא

בעצמו לך לך ולא התיישב במקום מסויים אלא הלך

ממקום למקום וקרא בכל מקום בשם ה'.

אם נתבונן במסלול הליכתו נראה שהמקום הראשון

אליו הגיע הוא שכם, אולם שם עדיין לא קרא אברהם

בשם ה' אלא רק בנה מזבח .

רק כשהגיע מקדם לבית-אל קרא בשם ה' :

10. בראשית י"ב

ו יַעֲבֹד אֲבִרָם, בְּאֶרֶץ, עַד מְקוֹם שְׂכֵם, עַד אֵלוֹן מוֹרָה;

וְהַפְּגַעְנִי, אִזּוּ בְּאֶרֶץ. ז וַיֵּרָא יְהוָה, אֶל-אַבְרָם, וַיֹּאמֶר,

לְזַרְעֲךָ אֲתוֹן אֶת-הָאֶרֶץ הַזֹּאת; וַיָּבֹן שָׁם מִזְבֵּחַ, לַיהוָה

הַנִּרְאָה אֵלָיו. ח וַיַּעֲתֵק מִשָּׁם הַהֵרָה, מִקְדָּם לְבֵית-אֵל-

וַיֵּיט אֶתְהָלָה; בֵּית-אֵל מִיָּם, וְהָעִי מִקְדָּם, וַיָּבֹן-שָׁם מִזְבֵּחַ

לַיהוָה, וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה. ט וַיֵּסַע אַבְרָם, הַלֹּךְ וְנֹסֵעַ

הַנְּגִבָה.

כלומר בית אל היא הנקודה הצפונית בה קרא בשם ה', ואילו הדרומית היא באר שבע ככתוב:

11. בראשית כ"א, לב

"ויטע אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם ה' אל-

עולם".

יעקב עומד עתה ללכת בעקבות זקנו אברהם.

אף הוא אמור לילך לו מארצו ממולדתו ומבית אביו,

אבל לצערו במסלול הפוך; מארץ כנען לחרן.

היפוך המסלול מומחש באתרים המצויינים: מבאר

שבע יצא; לבית-אל הגיע, ומשם לחרן.

ונשאלת השאלה מה קושר מקומות אלו לבית

המקדש? - מסתבר שהתשובה היא הקריאה בשם ה'.

הבה נעיין בדבריהם, ובעיקר בהשתקפותם של מדרשי חז"ל בפירוש רש"י. רש"י על הביטוי "הארץ אשר אתה שוכב עליה" (כ"ח, יג) אומר:

21. רש"י על כ"ח י"ג
 "שכב עליה - קיפל הקב"ה כל ארץ ישראל תחתיו, רמז לו שתהא נוחה ליכבש לבניו".

כלומר, על פי רש"י כלל לא חשוב להיכן הגיע יעקב במציאות, שהרי בלאו הכי - כל הארץ מקופלת תחתיו.

לכן, אף אם שכב בבית אל - אפשר שהקב"ה נדבר עמו מהר המוריה.

ורש"י אכן מוסיף ומפרש על הביטוי "ויפגע במקום":

22. רש"י על כ"ח י"א
 "ויפגע במקום - לא הזכיר הכתוב באיזה מקום, אלא במקום הנזכר במקום אחר, הוא הר המוריה, שנאמר בו 'וירא את המקום מרחוק'".

כלומר רש"י מבאר שהמקום שיעקב הגיע אליו - אינו אלא הר המוריה.

עוד אומר רש"י בהמשך הפסוקים:

23. רש"י על כ"ח י"ז
 "ועוד אמרו יעקב קראו לירושלים בית אל, וזו לוז היא ולא ירושלים ומהיכן למדו לומר כן?
 אומר אני שנעקר הר המוריה ובא לכאן וזהו היא קפיצת הארץ האמורה בשחיטת חולין שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל וזהו ויפגע במקום מכיוון שיעקב הלך מבאר שבע צפונה לכוון בית אל, שנמצאת צפונית לירושלים, הוא עבר את ירושלים ולא עצר בה, והמשיך לחרון. כשכמעט הגיע לחרון התעוררו רגשות אשמה על כך שלא התפלל "במקום שהתפללו בו אבותיו, ואז חזר לארץ ישראל, והקב"ה הקפיץ את הר המוריה צפונה לקראתו לבית אל (שהרי הוא חוזר כרגע מצפון לדרום, מחרן לכיוון ירושלים), וזה הכונה במושג "קפיצת הארץ" האמורה בחולין כמו שממשיך רש"י ומסביר:

וא"ת וכשעבר יעקב על בית המקדש מדוע לא עכבו שם איהו לא יהיב לביה להתפלל במקום שהתפללו אבותיו ומן השמים יעכבוהו?
 איהו עד חרן אזל כדאמרינן בפרק גיד הנשה וקרא מוכיח וילך חרנה כי מטא לחרן אמר אפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו, יהב דעתיה למהדר וחזר עד בית אל (ואז) קפצה לו הארץ (הר המוריה)".

עוד ביאר רש"י לעיל במקור 9:
 נמצא סולם שרגליו בבאר שבע וראשו בבית אל - מגיע אמצע שיפועו נגד ירושלים".

כלומר, יעקב אכן ישן בבית אל, אך את שער השמים הוא ראה באלכסון מעל הר המוריה. מעתה, יעקב כיוון את לבו להר המוריה, שכן זהו המקום שבחר בו ה'.

מבחינה זאת כמוהו כאברהם; הולך ממקום למקום. והרי אף אברהם הורה והדריך את שומעי לקחו בצדקה ומשפט, ככתוב "למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט" (בראשית י"ח, יט).

וממשיך הכתוב ומספר שם בשמואל:
18. שמואל ח', א-ב

"ויהי כי זקן שמואל וישם את בניו שופטים לישראל... שופטים בבאר שבע".

מסתבר שכל עוד היה כוחו במוותניו הגיע הוא עד באר שבע בסבב המשפט. ורק לעת זקנתו כבר קשה היה לו להדרים עד לשם ומינה את בניו תחתיו.

נמצא שגם גבולות סבב המשפט ההדרכה בדרך ה' של שמואל הם מבית-אל עד לבאר שבע.

בין בית אל לירושלים - פירוש רש"י

מעבר לכל השאלות שהעלנו בתחילת השעור, המדרש ורש"י בעקבותיו התחבטו מאוד, בשאלת מקומה של בית אל בתודעתנו.

בפרשתנו נאמר במפורש שבית הא-לוהים שייבנה יהיה בבית אל, שכן שם נגלה ה' ליעקב, שם שער השמים ויעקב יקיים את נדרו בבניית הבית שם.

כמו שאומר יעקב לאחר שהוא מקיץ מחלמו:

19. בראשית כ"ח

טז וַיִּקַּץ יַעֲקֹב, מִשְׁנָתוֹ, וַיֹּאמֶר, אֲכֹן יֵשׁ יְהוָה בְּמָקוֹם הַזֶּה; וְאֲנֹכִי, לֹא יָדַעְתִּי. יז וַיִּירָא, וַיֹּאמֶר, מַה-נִּזְכָּרָא, הַמָּקוֹם הַזֶּה: אֵין זֶה, כִּי אִם-בֵּית אֱלֹהִים, וְזֶה, שְׁעַר הַשָּׁמַיִם. יח וַיִּשָּׁכֵם יַעֲקֹב בַּבֶּקֶר, וַיִּסַּח אֶת-הָאֶבֶן אֲשֶׁר-שָׁם מִרְאשֵׁיתָיו, וַיִּשֶׂם אֹתָהּ, מִצְבָּה; וַיִּצַק שָׁמֹן, עַל-רֵאשָׁהּ. יט וַיִּקְרָא אֶת-שֵׁם-הַמָּקוֹם הַהוּא, בֵּית-אֵל; וְאוּלַם לֹז שֵׁם-הָעִיר, לְרֵאשֻׁנָה. כ וַיִּזְרַח יַעֲקֹב, נֶדֶר לֵאמֹר: אִם-יְהִיָּה אֱלֹהִים עִמָּדִי, וַיִּשְׁמְרֵנִי בְּדַרְךְ הַזֶּה אֲשֶׁר אֲנֹכִי הוֹלֵךְ, וְנָתַן-לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל, וְיַגִּיד לְלִבִּישׁ. כא וְשָׁבְתִי בְּשָׁלוֹם, אֶל-בֵּית אָבִי; וְהָיָה יְהוָה לִי, לְאֱלֹהִים. כב וְהָאֵבֶן הַזֹּאת, אֲשֶׁר-שָׁמַתִּי מִצְבָּה--יְהִיָּה, בֵּית אֱלֹהִים; וְכָל אֲשֶׁר תֵּתֶן-לִי, עֲשֶׂר אֶעֱשְׂרֶנּוּ לְךָ.

ולכאורה, קריאת הפרשה כפשוטה מצדיקה את מעשהו של ירבעם בן נבט, שעזב את ירושלים ובנה מרכז דתי חדש לאומה בבית אל:

20. מלכים א' י"ב, כח-לג

"ויועץ המלך, ויעש שני עגלי זהב, ויאמר אלהם - רב לכם מעלות ירושלים, הנה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים: וישם את האחד בבית אל ואת האחד נתן בן-דן... ויעל על המזבח אשר עשה בבית אל בחמשה עשר יום בחדש השמיני, בחדש אשר בדא מלבו, ויעש חג לבני ישראל ויעל על המזבח להקטיר".

מסיבה זו, המדרש ורש"י ניסו בכוח לעקור את בית אל ממקומה המרכזי, ולהעביר את מרכז הכובד של פרשתנו לירושלים.

בית אל אחר שטרם יעקב לחזור מחורן ועד בית אל מהלך כמה ימים.

אפשר ששיטתו של רש"י קשורה לפירושו בסוף הפרשה הקודמת, פרשת תולדות, על הפרש י"ד השנים שבין יציאת יעקב מבאר שבע לבין הליכתו לחרון. על פי רש"י, באותן שנים נטמן יעקב בבית מדרשם של שם ועבר ולמד תורה:

25. רש"י כ"ח, ט
 "ולמדנו, שהיה יעקב באותו הפרק בן ששים ושלוש שנים. שהרי ישמעאל בן שבעים וארבע שנים היה כשנולד יעקב, ארבע עשרה שנה היה גדול ישמעאל מיצחק, ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם - הרי שבעים וארבע. ושנותיו היו מאה שלושים ושבע, שנאמר 'ואלה שני חיי ישמעאל' וגו', נמצא יעקב כשמת ישמעאל - בן ששים ושלוש שנים היה. ולמדנו מכאן, שנטמן בבית עבר ארבע עשרה שנה ואחר כך הלך לחרון.

שהרי לא שהה בבית לבן לפני לידתו של יוסף אלא י"ד שנה שנאמר עבדתיך י"ד שנה בשתי בנותיך ושש שנים בצאנך ושכר הצאן משנולד יוסף היה שנ' ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו' ויוסף בן ל' שנה היה כשמלך ומשם עד שירד יעקב למצרים ט' שנים ז' של שובע וב' של רעב ויעקב אמר לפרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה צא וחשוב י"ד שלפני לידת יוסף ושלושים של יוסף ותשע משמלך עד שבא יעקב הרי נ"ג וכשפירש מאביו היה בן ס"ג הרי קל"ו והוא אומר שלשים ומאת שנה הרי חסרים י"ד שנים הא למדת שאחר שקבל הברכות נטמן בבית עבר י"ד שנים."

כלומר, הארועים מתרחשים בדיוק כפי שהם כתובים:

יעקב יוצא מבאר שבע ובאמת "הולך חרנה" - כמו שכתוב, לישבת שם ועבר הנמצאת ליד חרון. במסעו הדחוף והמבוהל מפחד עשו אחיו - לא עצר להתפלל בהר המוריה (ואפשר שאף לא ידע היכן ההר נמצא). ביציאה זו לא נגלה אליו ה' ולא הובטחה לו שמירה, אולי מכיוון שהלך ללמוד תורה.

בין סוף פסוק ז' "וילך חרנה" לבין פסוק ח' "ויפגע" במקום", עברו 14 שנים. לאחר שסיים יעקב את לימודיו בשיבת שם ועבר ולפני שהלך לקחת לו אישה מבית לבן אחי אמו, נכספה נפשו אל בית ה', אל המקום שהיו בו אבותיו, ושב לארץ ישראל לחפש את המקום.

בחזרתו לארץ הוא "פוגע" במקום המקדש - בית אל, ושם ה' מתגלה אליו לקראת יציאתו ל"גלות" חרון ומבטיח לו שמירה.

היציאה השניה לחרון מוזכרת לאחר סיום ההתגלות וקביעת מקום המקדש, בתחילת פרק כ"ט:

26. בראשית פרק כ"ט
 (א) וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קדם:
 (ב) וירא והנה באר בשדה והנה שם שלשה עֲדָרֵי צֹאן רֹבְצִים עֲלֵיהֶם...

בסך הכל, רש"י נותן לנו **ארבע אפשרויות** שונות כדי להפוך את "בית אל" שבפשוט המקרא להר המוריה שבירושלים.

כל זאת - ובלבד שלא נסיק מפרשתנו שהמקום שיבחר ה' להקמת בית הא-לוהים הוא העיר בית אל.

בשיעור נתמקד בשני הפירושים האחרונים שנקט רש"י:

בראשון - הר המוריה נעקר לקראת יעקב כשחזר מחורן, ובשני - הר המוריה עומד במרכז סולמו של יעקב.

ההר שנעקר

כיצד יש להבין את פירוש רש"י (ואת הגמרא בחולין)? ההבנה הראשונית בפירוש זה היא שיעקב לא התפלל (מסיבה כלשהיא שאינה ברורה לנו) בהר המוריה בדרכו מבאר-שבע לחרון, הלך את מלוא הדרך הארוכה - כשמונה מאות ק"מ - והגיע לחרון. רק כשהגיע לחרון, התחרט על כך שלא התפלל בהר המוריה וביקש לשוב את כל הדרך עד לשם. לבסוף ריחמו עליו מן השמים, הר המוריה קפץ לבית אל, וכך קיצרו את דרכו של יעקב בכ- 15 ק"מ.

הבנה זו מותירה אותנו תוהים: מה טעם בטרחה זו?

מדוע חשב יעקב מראש שלא להתפלל בהר המוריה, ומדוע החליט לבסוף לחזור להתפלל בו?

זאת ועוד: כאשר יעקב הולך את הדרך הארוכה מחורן לארץ ישראל, מה טעם בקיצור מרחק כה שולי כמרחק שבין בית אל לירושלים?

למעשה כבר הרמב"ן מעלה את התהיות הללו (בפירושו על "כי אם בית אלקים וזה שער השמים"):

24. הרמב"ן

ולא נראה לי כלל, שאין קפיצת הארץ שהזכירו ביעקב אלא כאותה שאמרו באליעזר עבד אברהם שבא ביום אחד לחרון, כמו שאמרו בסנהדרין (צה): שלשה קפצה להם הארץ, אליעזר עבד אברהם, ויעקב אבינו, ואבישי בן צרויה. ופירשו אליעזר עבד אברהם, דכתיב (לעיל כד מב) ואבא היום אל העין, למימרא דההוא יומא נפק. יעקב, דכתיב ויפגע במקום.

כי מטא לחרון אמר, אפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו, כיון דהרהר בדעתיה למהדר קפצה ליה ארעא, מיד ויפגע במקום:

הרמב"ן מבין את "קפיצת הארץ" כ"קפיצת הדרך" שהיתה ליעקב בדרך חזרה מחרון, וה"קפיצה" הביאה את יעקב להר המוריה - שיעקב קרא לו בית אל.

הנה בפירוש אומרים שכיון שעלה בלבו בחרון לחזור קפצה לו הארץ ופגע במקום שהתפללו בו אבותיו, לא שחזר לבית אל ולא שקפץ הר המוריה ובא לשם. ובבראשית רבה (נט יא) עוד עשו שניהם שוים בקפיצה, אמרו ויקם וילך אל ארם נהרים (לעיל כד י), בר יומו, ואבא היום אל העין, היום יצאתי והיום באתי. וביעקב דרשו (ב"ר סח ח) כן, וילך חרנה, רבנין אמרין בר יומו. ומה טעם שיקפוץ הר המוריה ויבא עד

דוד נשבע שלא יעלה על ערש יצועו עד שימצא מקום למנוחת ארון ה'. לכן לא הלך דוד לישון כל אותו שנים. וכיוון שאין אדם יכול להחזיק מעמד בלא שינה - היה דוד מתנמנם כסוס - כלומר, ישן בעמידה, כמו שיסן הסוס - ובלבד שלא יעלה על ערש יצועו.

יעקב היה במצב דומה. הוא נשלח על ידי אמו לבנות לו בית, אך משבא ללמוד תורה - הבין שלא יוכל לבנות לו בית עד שימצא בית לה'.

אפשר, שבעל המדרש סבור שאף יעקב נשבע שבועה דומה לזו של בן בנו - דוד מלכנו.

באותם ימים, במשך כל אותן י"ד שנים שבהן ניסה למצוא את מקום שכינת א-לוהי אבותיו, סירב יעקב לעלות על יצועו ולשכב, והיה מתנמנם כסוס בעמידה. כעבור ארבע עשרה שנים, החליט יעקב לשוב ולבקש את המקום אשר יבחר ה', ולא ידע היכן הוא. בבית אל מפיל עליו הקב"ה לפתע חבלי שינה, כמו שאומר רש"י:

30. רש"י

"כי בא השמש - היה לו לכתוב ויבא השמש וילן שם כי בא השמש משמע ששקעה לו חמה פתאום שלא בעונתה כדי שילין שם"

כלומר בפעם הראשונה מזה ארבע עשרה שנים – יעקב שוכב לישון (ולא נמנם עוד בעמידה כסוס), וחלם חלום.

משהקיץ יעקב - הבין את פשר חלומו ואת פשר שנתו הראשונה מזה שנים כה רבות: הוא אכן מצא את מקום השכינה, את מקום מנוחתו של ארון ה', וכך מצא גם מרגוע לנפשו והיתר לגופו לשכב ולישון.

הר המוריה נעקר לקראתו לא כדי לקצר לו את המרחק, אלא כדי להראות לו את המקום שיעקב לא ידע היכן הוא.

ואיך מראה ה' ליעקב את מקום השכינה המדויק – בית ה':

31. ילקוט-שמעוני מיכה תקנ"ב

"לא כאברהם שכתוב בו 'בהר ה' יראה', ולא כיצחק שקראו שדה שנאמר 'ויצא יצחק לשוב בשדה', אלא כיעקב שקראו בית שנאמר 'ויקרא למקום אל בית אל'".

לאברהם הראה ה' את ההר,

ליצחק את השדה שעל ההר, ליעקב הראה ה' את המיקום המדויק בשדה שבו יבנה הבית ויעקב מסמן אותו לדורות:

32. בראשית פרק כ"ח

(יז) וַיִּקְרָא וַיֹּאמֶר מֶה נִזְכָּר הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי אִם בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה שְׁעַר הַשָּׁמַיִם: (יח) וַיִּשְׁכַּם יַעֲקֹב בְּבִקְרַ וַיִּקַּח אֶת הָאָבֶן אֲשֶׁר שָׁם מִרְאֲשֵׁתָיו וַיִּשֶׂם אֹתָהּ מַצְבֵּה

עתה יש למצוא מקור לכך שיעקב היה מעוניין למצוא את מקום המקדש (או את המקום בו התפללו אבותיו).

רש"י בפרשתנו מלמדנו על מה שאירע ליעקב בבית אל:

27. רש"י, כ"ח, יא

"וישכב במקום ההוא - לישון מיעוט: באותו מקום שכב, אבל ארבע עשרה שנים ששימש בבית עבר - לא שכב בלילה, שהיה עוסק בתורה".

ההבנה הראשונית היא שרש"י מלמדנו שבחו של יעקב, על התמדתו הגדולה בתורה, שחס על זמן לימודו ולכן לא טעם טעם שינה כל ימי שבתו בבית המדרש, ורק משיצא לבקש את המקום שהתפללו בו אבותיו הירשה לעצמו לישון.

אלא שנשאלת השאלה, מה אנו למדים מהתמדתו זו של יעקב בתורה, שהיא התמדה לא ראלית בעולמונו?

מלבד יעקב, מצאנו באגדה עוד מתמיד גדול בתורה, הלוא הוא דוד מלכנו:

28. ברכות ג' ע"ב

"הכי קאמר (דוד): מעולם לא עבר עלי חצות לילה בשינה. רבי זירא אמר: עד חצות לילה היה מתנמנם כסוס, מכאן ואילך - היה מתגבר כארי. רב אשי אמר: עד חצות לילה היה עוסק בדברי תורה, מכאן ואילך - בשירות ותשבחות".

ושאלתנו על התמדתו של יעקב נכונה גם על התמדתו של דוד.

הרב יעקב מדרן, ראש ישיבת הר עציון, מסביר שהסוגיא בברכות לא עוסקת רק בהתמדה בתורה, אלא בעיקר בקיום שבועתו ונדרו של דוד, כפי שנאמר בתהלים:

29. תהילים קל"ב, א'-ח

"שיר המעלות, זכור ה' לדוד את כל ענותו: אשר נשבע לה', נדר לאביר יעקב: אם אבא באהל ביתי, אם אעלה על ערש יצועי: אם אתן שנת לעיני, לעפעפי תנומה: עד אמצא מקום לה', משכנות לאביר יעקב: הנה שמענוה באפרתה, מצאנוה בשדי יער: נבואה למשכנותיו, נשתחוה להדם רגליו: קומה ה' למנוחתך, אתה וארון עֲזָךְ".

דוד מוטרד מן השאלה, איך ייתכן שהוא ידור בבית ויעלה על יצועו, כשאדון הבית מצוי כאורח במלון ולארונו ה' אין מקום של קבע.

הוא אינו יודע היכן מקום השכינה, ואינו יודע היכן לקבוע את מקומוה. (בתקופה זו נמצא הארון בגלות, לאחר ששילה חרבה).

דוד ודאי הכיר את סיפור העקידה בהר המוריה, וידע שעל הר זה נאמר "אשר יאמרו היום בהר ה' יראה"; אך הוא לא ידע איזה הר זה, והיכן המקום אשר יבחר ה'.

לאלקנה), ובסופו של דבר נחרבת שילה ופוקעת קדושתה.

הסולם המשופע

רש"י על הביטוי הפותח את פרשתנו "ויצא יעקב מבאר שבע" מפרש:

33. רש"י על כ"ח, י

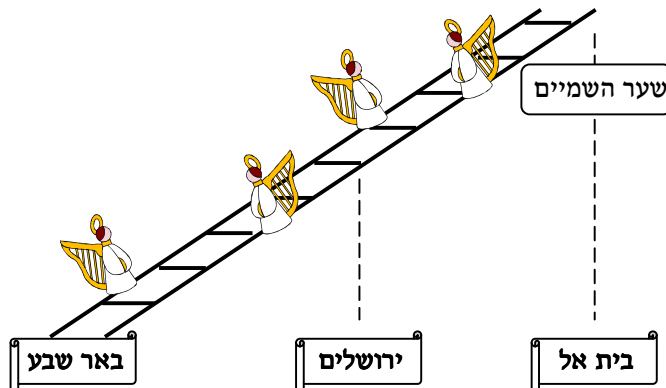
"ויצא יעקב מבאר שבע - לא היה צריך לכתוב אלא 'וילך יעקב חרנה', ולמה הזכיר יציאתו? אלא, מגיד שיציאת צדיק מן המקום עושה רושם. שבזמן שהצדיק בעיר - הוא הודה, הוא זיוה, הוא הדרה. יצא משם - פנה הודה, פנה זיוה, פנה הדרה".

ומקשים העולם: מדוע פנה הודה של באר שבע, והרי יצחק עדיין שם!?

אם נשוב למדרשו של ר' יוסי בן זמרא שבו עסקנו בסעיף הקודם **מקור 9**:

"הסולם הזה עומד בבאר שבע, ואמצע שיפועו מגיע כנגד בית המקדש. שבאר שבע עומד בדרומה של יהודה, וירושלים בצפונה, בגבול שבין יהודה ובנימין, ובית אל היה בצפון של נחלת בנימין, בגבול שבין בנימין ובין בני יוסף. נמצא, סולם שרגליו בבאר שבע וראשו בבית אל - מגיע אמצע שיפועו נגד ירושלים".

ההבנה הרגילה במדרש זה היא שמדובר בסולם משופע בעל שוק אחת, מעין סולם של כיבוי אש, שרגליו נעוצות בבאר שבע וראשו בשמים מעל בית אל. ננסה לסרטט אותו, ונצייר גם את המלאכים העולים והיורדים:

אמנם הרמב"ן מפרש את המדרש אחרת ואומר: והסולם שראה, לדעת רבי יוסי בן זמרא ראה שרגליו בבאר שבע במקום אשר הוא שוכב שם, וסוף שיפועו שהוא ראש הסולם מגיע עד כנגד בית המקדש, נסמך בשמים בפתח שהמלאכים נכנסים ויוצאים בו, והשם הנכבד נצב עליו, ולכן ידע שבאר שבע הוא שער השמים טוב לתפלה, ובית המקדש בית אלהים.

ובבקר נשא יעקב רגליו בבאר שבע וילך חרנה בן יומו, והיא קפיצת הדרך שלו. זהו דעת רבי יוסי בן זמרא שאמר בבראשית רבה (סט ז) הסולם הזה עומד בבאר שבע ושיפועו מגיע עד בית המקדש, שנאמר ויצא יעקב מבאר שבע, ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה.

ויצק שָׁמֶן עַל רֵאשָׁה... (כב) וְהֶאָבֵן הַזֹּאת אֲשֶׁר שָׁמֵי תִּמְצָבָה יְהִיָּה בֵּית אֱלֹהִים...

(ואולי אפשר לאמר בזהירות רעיון נוסף מדוע מקפץ ליעקב את הר המוריה, מכיוון שהוא מעוניין להראות לו שבית ה' אינו מקום גיאוגרפי (כפי שחז"ל אומרים שגם הר סיני הוא הר המוריה) אלא הוא המקום שהאדם מיחד להיות בית ה'.

הבנה זו חשובה במיוחד ליעקב היוצא לגלות, ובה יהיה מרוחק מבית ה' הגיאוגרפי, ועדיין הוא יכול לבנות בית לה' - בית יהודי אפילו בגלות, זה אמנם לא אידיאלי, אבל מלמד שאפשר וצריך לשמר את בית ה' בכל מקום שאדם נמצא).

כפי שנראה בהמשך הרב מדן מציע לזהות את בית אל של יעקב עם שילה שבה שכן המשכן במשך 369 שנה מאז שנכנסו בני"י לא"י ועד שחרב בעקבות חטאם של בני עלי.

וניתן לאמר בזהירות שכפי שחז"ל ראו בהר סיני את היצוג את הר המוריה כאשר ניתנת עליו התורה (ולאחר מתן תורה "במשך היובל" פוקעת ממנו קדושתו),

כך גם שילה מהוה יצוג של הר המוריה כאשר שוכן בה המשכן, מכיוון שבאותו זמן היא ממלאת את תפקידו של הר המוריה, ומהוה את הר ה' אליו עולים בני ישראל.

אלא שבעקבות חטאם של בני עלי, מפסיקים בני ישראל לעלות לשילה (כמו שמתאר המדרש ביחס

אלא שישנה בעיה בשרטוט הזה והיא שנקודת אמצע השיפוע, המכוונת כנגד ירושלים, נותרת חסרת משמעות. כמו שמקשה הרמב"ן:

34. הרמב"ן

"ועוד, שאין האמצעות נקרא שפוע הסולם. ועוד, מה טעם להיותו כנגד בית אל, והאמצע איננו מורה על דבר יותר מכולו:"

זאת ועוד: למעשה, ירושלים אינה מצויה באמצע המרחק שבין באר שבע לבית אל. היא סמוכה לבית אל ורחוקה מבאר שבע.

גם המלאכים העולים והיורדים באותו סולם נותנים תמונה לא מסודרת, ומבחינה מציאותית - כמעט בלתי אפשרית.

יעקב, עולים במסלול שונה ממלאכי חוץ לארץ היורדים מן השמים ללוותו. מלאכי ארץ ישראל עולים מבאר שבע ברגע שיעקב יצא משם ונכנסים השמיים מעל הר המוריה, ומלאכי חוץ לארץ יורדים משם לבית אל - הנקודה האחרונה של יעקב בארץ.

(והסבר זה מסתדר יפה עם הסברנו הקודם שהאיזור שבין באר שבע ובית אל הוא מקום השראת השכינה, ובית אל היא הנקודה הצפונית של השראת השכינה, ולכן מלאכי האלקים יורדים ללוותו מבית אל)

ד. דבריו של רש"י, שבעת שיצא יעקב מבאר שבע "פנה הדרה", מובנים כעת, שהרי מלאכי השמיים עזבו את העיר ביחד עם יעקב ועלו למעלה. למרות שיצחק נותר בעיר, המלאכים נשלחו כדי לשמור דווקא על יעקב, ועתה - משעלו - פנה הדרה של העיר.

ה. המדרש המספר שהקב"ה קיבל את כל ארץ ישראל תחת ראשו של יעקב מקבל עתה משמעות ביחס לחלום הסולם.

ראשו של יעקב מצוי בבית אל, תחת ראשו של הסולם במישור האופקי, שכן שם נתונה מחשבתו של יעקב.

רגליו של הסולם במישור האופקי מצויות בבאר שבע, ושם נטועות רגליו של יעקב.

אמצע שיפועו של הסולם - שהוא ראשו האנכי של הסולם - נמצא בשער השמים, מעל הר המוריה.

ו. אם נניח (ונעשה זאת להלן) שבית אל של יעקב נמצאת כעשרה ק"מ צפונה מבית אל המקובלת היום, נוכל למדוד ולהיווכח ששער השמיים, הנמצא מול ירושלים, נמצא מול לבו של יעקב, על כל המשמעויות של התגלות ה' ושל מקומם של הר המוריה ושל ירושלים מול הלב.

היכן היא בית אל

בית אל היא שם כללי, שעשוי להינתן ליותר ממקום אחד.

מצאנו את בית אל שאברהם היה בינה לבין העי מקור 10: n וַיֵּתֶק מִשָּׁם הַהָרָה, מִקְדָּם לְבֵית-אל--וַיֵּט אֶהְלֵה; בֵּית-אל מִים, וְהָעִי מִקְדָּם, וַיָּבֹן-שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה, וַיִּקְרָא בְשֵׁם יְהוָה ונראה שהיא נקראה "בית אל" מאז ומעולם.

בית אל זו מזוהה סמוך ליישוב בית אל היום וממזרח לו, בתוך הכפר הערבי ביתין.

אך יעקב קרא "בית אל" למקום שנקרא בעבר לוז, ואפשר שהוא מקום אחר.

אפשר שיש לבקשו צפונה מבית אל דהיום, בהרים המשקיפים מדרום על היישוב שילה (ואכן, קיים שם זיהוי העשוי להתאים).

והאבן - אשר שם מצבה לא במקום שכיבתו הקים אותם, שהרי באר שבע איננו בית אל, והוא בבית אל העמיד אותה ולשם חזר בשובו, שנאמר (להלן לה א) קום עלה בית אל ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך וגו', אבל הקים אותה כנגד השיפוע במקום שראש הסולם עומד שקרא אותו בית אלהים, והיא עיר לוז.

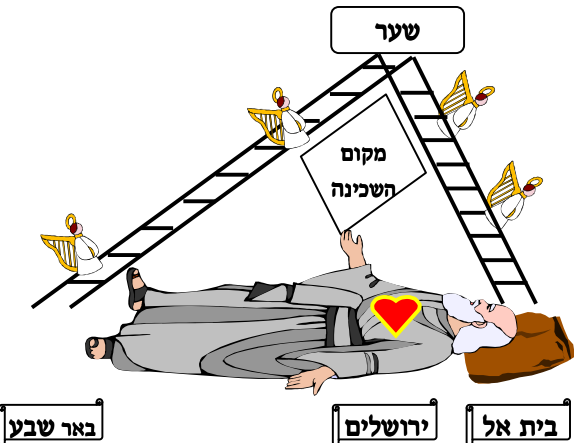
ולדעתו של רבי יוסי בן זמרא לוז היא ירושלים שקראו בית אל. ואפשר שיהיה כן לפי המקראות שבספר יהושע.

ובאמת שאיננו בית אל הסמוך לעי, כי כן שם העיר ההיא לראשונה בימי אברהם וקודם לכן:

אלא שהקושי בהסברו של הרמב"ן הוא ברור: הוא טוען בלי לבסס את טענתו שלדעתו של רבי יוסי בן זמרא " לוז היא ירושלים שקראו בית אל".

ואמנם ברור מה גרם לרמב"ן להדחק בדרך זו לשיטת רבי יוסי בן זמרא, אלא הקושי בעינו עומד.

הרב יעקב מדין מציע לסרטט את הסולם בדרך שונה, כסולם ביתי בעל שתי שוקיים. מלבד המלאכים, נוסף לו גם את יעקב השוכב מתחת לסולם, ואת ארץ ישראל המקופלת תחתיו:

לדעת הרב מדין יתרונותיו של פירוש חדש זה הם:

א. אמצע שיפועו של הסולם הוא קדקודו העליון, הוא תכלית הסולם והוא מגיע אל שער השמים. הוא אמצע השיפוע מבחינה זו, שעד אליו השיפוע עולה וממנו הוא מתחיל לרדת.

ב. השוקיים אינן חייבות להיות שוות, ואין מניעה ששער השמים - המקום החשוב ביותר במראה החלום - יהיה כנגד ירושלים, העיר החשובה מבין שלוש הערים המופיעות בחלום על פי המדרש.

ג. המלאכים העולים, שהם על פי רש"י מלאכי ארץ ישראל שסיימו את תפקידם בשמירה על

יקבל את החלק הדרומי (=הימני) של נחלת יוסף, החלק ששילה נמצאת בו.

אמנם, ניתן לתמוה: מדוע לא הזכיר יעקב גם את ירושלים, שהיא חשובה משילה - בית אל, והיא ניתנה ליהודה ולבנימין?

לענ"ד, זוהי משמעות דברי חז"ל שביקש יעקב לגלות את הקץ ונסתם ממנו. יעקב ראה בנבואתו עד שילה, ולא ראה את העתיד הרחוק יותר, את ירושלים.

אפשר שהיה זה עונשו על בחירתו הבלתי מבוקרת ביוסף וברחל אמו. שהרי הקב"ה בחר ברחל ובלאה אשר בנו שתיהן את בית ישראל, והוסיף ובוחר בירושלים, שבה נתאחדו רחל ולאה בדמותם של יהודה ובנימין. "

כלומר על פי הבנתנו בדברי הרב מדרן, ירושלים מבטאת את אחדות עם ישראל, אחדות זאת נסתמה מיעקב, שהרי לא היה לצערו אחדות בין בניו (אמנם מסביב למיטתו עומדים כל בניו ואומרים שמע ישראל - אבל החשדנות ביניהם לא סרה כמו שמוכיח הכתוב מדברי האחים ליוסף ומביכיו של יוסף לאחר קבורתו של יעקב).

יעקב אמנם רואה את שער השמים מעל לירושלים, אבל את האבן שתהיה בית אלקים על הארץ הוא שם בבית אל - היא שילה שאכן שימשה כבית אלקים כ-369 שנה, (ואלמלא חטאם של בני עלי יתכן והיתה ממשיכה לשמש כבית אלקים).

ואכן כאשר דוד מאחד את שבטי ישראל, הוא זוכה למצוא את ירושלים ולקדשה, ולכן גם ירושלים קשורה קשר הדוק עם מלכות בית דוד (ראה את הקישור בברכת ירושלים כדוגמא).

ויהי רצון שיזכנו הקב"ה לראותה ירושלים שבה "בית המקדש של מטה מכוון כנגד בית המקדש של מעלה" (ילק"ש תהלים רמז, תשי"ג), בבניינה ובתפארתה, בקרוב במהרה בימינו אמנ!

שילה אינה נקודה מסוימת בדווקא, שהרי קדשים נאכלים בה "בכל הרואה" - כלומר, בכל מקום שרואים אותה.

הרב מדרן מסביר שבית אל של יעקב קשורה ומעוגנת בקדושתה של שילה בהמשך מהלך הדורות.

מעין ראייה לכך, ניתן לראות בפסוקים שנאמרו במלחמת פילגש בגבעה:

35. שופטים כ', כו-כח

"ויעלו כל בני ישראל וכל העם ויבאו בית אל, ויבכו וישבו שם לפני ה' ויצומו ביום ההוא עד הערב, ויעלו עלות ושלמים לפני ה': ושאלו בני ישראל בה', ושם ארון ברית הא-לוהים בימים ההם: ופינחס בן אלעזר בן אהרן עמד לפניו בימים ההם..."

שם, ביארו כל המפרשים בצדק שבני ישראל נקהלו לשילה, שהרי שם היה ארון הברית ופינחס עמו.

אם נקבל הנחה זו, לא תיוותר לנו בית אל שבפרשתנו מיותמת, ולא תיוותר התגלותו של הקב"ה בבית אל ליעקב, גם בפרשתנו וגם בפרשה הבאה, כשיעקב שב מפדן ארם, ללא משמעות לדורות עולם.

כך יובן הפלא הגדול - מדוע נקהלו עדת בני ישראל לשילה והשכינו שם את ארון ה' בימי יהושע. שהרי לא נזכר כל ייחוד לעיר שילה עד אז, ומדוע נבחר דווקא מקומה להעמיד שם את משכן ה' למשך 369 שנים!?

כך נוכל להבין גם את הפסוק הסתום שבדברי יעקב ליהודה ביומו האחרון:

36. בראשית מ"ט, י

"לא יסור שבט מיהודה ומח'ק מבין רגליו, עד כי יבא שילה ולו יקהת עמים".

והתקשו המפרשים לבאר פסוק זה. הרב מדרן מציע לפרש פסוק זה באופן הבא:

37. הרב מידן

"לענ"ד, יעקב מסר את השלטון ליהודה עד שישכין הקב"ה את שכינתו בשילה, שאותה הכיר יעקב מחלום הסולם בבית אל היא שילה.

מרגע שיגיע הארון לשילה - ה' ינהיג את ישראל, ולא אחד השבטים.

את מקומה של שילה נתן יעקב לבחיר בניו, לבכורו יוסף, שאותו ייעד לעבודת הכהונה. לכן, הוא גידלו כ'נזיר אחיו', וכדרך שגידלה חנה את שמואל.

מבין שני בניו של יוסף בחר יעקב את אפרים (מ"ח, יד): "וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים והוא הצעיר ואת שמאלו על ראש מנשה, שכל את ידיו כי מנשה הבכור". לענ"ד, יעקב שם את ימינו על אפרים כדי לרמוז שהוא